

УДК 347.961.312

ЕТИКА НОТАРІУСА У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

NOTARY'S ETHICS IN PROFESSIONAL FIELD

Желіховська Ю.В.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
приватний нотаріус*

У статті досліджено поняття етики, моралі та професійної етики в цілому та щодо нотаріуса у сфері захисту прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб зокрема. Визначено історичний аспект розвитку етики та думки вчених про поняття «етики». Проаналізовано стандарти професійної етики нотаріуса, морально-етичні принципи нотаріуса при здійсненні ним нотаріальної діяльності та професійно-етичні правила поведінки нотаріусів.

Ключові слова: етика, захист, нотаріус, мораль, нотаріальна діяльність, професійна етика, морально-етичні принципи, професійно-етичні правила, деонтологія, культура спілкування.

В статье исследовано понятие этики, морали, профессиональной этики в целом и в отношении нотариуса в сфере защиты прав и охраняемых законом интересов физических и юридических лиц в частности. Определены исторический аспект развития этики и мнения ученых о понятии «этики». Проанализированы стандарты профессиональной этики нотариуса, морально-этические принципы нотариуса при осуществлении им нотариальной деятельности и профессионально-этические правила поведения нотариусов.

Ключевые слова: этика, защита, нотариус, мораль, нотариальная деятельность, профессиональная этика, морально-этические принципы, профессионально-этические правила, деонтология, культура общения.

The article examines the concept of ethics, morality and ethics in general and about the notary in the protection of rights and lawful interests of individuals and businesses in particular. Definitely historical aspect of ethics and scientific thought about the concept of «ethics». The standards of professional ethics notary, moral-ethical principles notary in carrying out notarial activities and professional-ethical rules of conduct notaries have been analyzed.

Key words: ethics, protection, notary, morality, notarial activities, professional ethics, moral-ethical principles, professional-ethical rules, ethics, culture, communication.

Постановка проблеми. Процес дослідження професійної етики та закріплення на законодавчому рівні нотаріальної етики зокрема. Особливий внесок у розробку даного питання було здійснено в рамках юридичної деонтології.

Стан дослідження. Слід відзначити, що у вітчизняній юридичній теорії та практиці дане питання – етики нотаріату знаходиться поки що на початковому етапі свого розвитку. З прийняттям правил професійної етики нотаріусів України перед нами постала мета – подальша теоретична і практична розробка та дослідження сутності саме етики нотаріуса в своїй професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Питання професійної етики займає значне місце в діяльності нотаріусів, оскільки до них висуваються високі вимоги, як до спеціаліста, як до особистості з точки зору особистісних якостей, а також поведінки в поза робочий час. Такий підхід є характерним для всіх юридичних професій, представники яких виконують публічно-правові функції незалежно від того, чи є вони посадовими особами чи відносяться до осіб так званих ліберальних професій.

Етика, від грецького «ethos» – «характер», «стан духу», відноситься до моральних оцінок, які використовуються в повсякденному житті. Етика пояснює мораль (лат. *mores* – звичаї) як одну з форм суспільної свідомості, як суспільний інститут, який виконує функцію регулювання поведінки людей у всіх сферах суспільного життя.

З точки зору нормативного регулятора, яким виступає мораль в процесі юридичної діяльності, її можна розглядати як систему вимог до юристів у зв'язку зі здійсненням ними своїх професійних обов'язків (норми моралі, совість, відповідальність, честь). У сучасному понятті – це наука, яка визначає мораль, її сутність, природу та структуру, а також закономірності виникнення і розвитку.

І. Кант писав, що етика є трампліном, який дозволяє людям піднятися вище самих себе, звільнитися від егоїстичних нахилів і бачити в інших особистостях «особистість». На думку П. Гольбаха, етика є наукою про відносини, які існують між людьми, і про обов'язки, які випливають з цих відносин [1, с. 134].

У визначенні етики багато спеціалістів сходяться на тому, що дане поняття є наукою, яка вивчає і дає науково-теоретичні основи моральним вчинкам людей, їх моральним взаємовідносинам, моральній свідомості. Один із спеціалістів у галузі етики С. Ф. Анісімов стверджує: «в загальному етика – це наука про «правильну» і «неправильну» поведінку [1, с. 235].

Характеризуючи поняття «моралі», слід зазначити, що моральне життя суспільства являє собою складне багатогранне явище, яке відображає різноманітні потреби та інтереси соціальних прошарків та груп населення і при цьому виступає важливим регулятором

взаємовідносин між людьми та фактором їх духовного розвитку. На фоні загального характеру, моральної регуляції має місце в суспільстві наявність особливої професійної моралі, яка відображає специфіку того чи іншого виду соціальної діяльності людей [1, с. 258].

Професійна мораль – це результат історично-професійного розподілу праці, який відображував об'єктивні процеси розвитку суспільства. Слід зазначити, що професійна мораль складається перш за все в таких видах діяльності, об'єктом яких виступає людина. Це пояснюється тим, що робота з людьми має свої неповторні ситуації, труднощі, протиріччя, які потрібно вирішувати та уникати в процесі спілкування, які не можна раз і назавжди окреслити якоюсь універсальною юридичною нормою. Крім того, характер та специфіка відносин між людьми у кожній професії висувають специфічні моральні вимоги та оцінки, які є важливим регулятором цих видів діяльності та забезпечують реалізацію завдань, що стоять перед ними. Виходячи з цього, професійна мораль, з одного боку, виступає як складова частина загальної моралі, з іншого – як специфічне доповнення до нормативної бази, що регулює той чи інший вид професійної діяльності людини [2, с. 112].

Не менш важливою умовою здійснення юристами своїх професійних обов'язків є усвідомлення та використання у своїй діяльності основоположних ідей – принципів і моралі, які являють собою найбільш узагальнений вираз вимог тої чи іншої моралі. Моральні принципи складають ядро моралі, визначають її соціально-історичну суть, ідейну націленість. На відміну від норм моралі, які визначають тактику поведінки людини в конкретних життєвих ситуаціях, принципи моралі визначають узагальнену соціальну орієнтацію, стратегію поведінки, являються своєрідною програмою діяльності.

На думку А. С. Коблікова, поняття «професійна етика» зазвичай застосовується для визначення не стільки етичної теорії, скільки своєрідного етичного кодексу людей визначеної професії.

Професійну етику можливо розглядати як сукупність правил поведінки визначеної соціальної групи, яка забезпечує моральний характер взаємовідносин, з професійною діяльністю.

Нотаріус, реалізуючи правову і моральну вимогу справедливості, спирається на закон. В нотаріальній діяльності загальноприйнятими є принципи законності. Професійна етика нотаріуса являє собою взаємозв'язок і взаємообумовленість правових та моральних принципів, норм, правового і морального пізнання.

Етичні норми в професії нотаріуса складаються по мірі розвитку інституту нотаріату та отримали своє завершення оформленням в спеціальних актах, які приймаються самим нотаріальним суспільством. Перші принципи і формальні правила нотаріальної дисципліни знаходять своє відображення в правилах, встановле-

них римськими і візантійськими операторами, особливо Юстиніаном у V ст. нашої ери.

У канадській провінції Квебек усі професійні правила діяльності нотаріусів стали предметом їх регулювання в Кодексі професійної етики Палати нотаріусів Квебеку, який набрав чинності 1 лютого 1971 р., а 10 вересня 1976 р., після прийняття Кодексу професій, був замінений на Деонтологічний кодекс нотаріусів.

В основі сучасних принципів нотаріальної етики лежить вступивший в силу в 1995 році Європейський кодекс нотаріальної етики (Code Européen de D'ontologie Notariale), покликаний об'єднати в одне ціле правила нотаріальної етики з потребами суспільного обігу в умовах становлення Європи в рамках Євросоюзу. Він був прийнятий 3-4 лютого 1995 р. Асамблеєю нотаріусів в Неаполі.

3-поміж багатьох актуальних аспектів діяльності нотаріату важливими є питання деонтології. Вони неодноразово ставали предметом розгляду, але, як сфера відносин, що регулюються деонтологією, не були предметом детального вивчення в Україні.

Деонтологія – зовсім новий термін для українського нотаріату. Вона визначається, як сукупність етичних обов'язків нотаріуса перед особами, які звертаються до нього, перед колегами по професії. Крім того, вона визначає несумісні з професійною честю і гідністю дії, що спричиняють дисциплінарні санкції. Деонтологія – це етика поведінки нотаріуса як посадової особи.

В тих країнах, де вільний нотаріат існує вже давно, де нотаріуси мають чітко врегульований статус у суспільстві, ці питання стали нормами професійного життя нотаріусів. Нотаріат України готовий до розгляду деонтологічних проблем, бо розуміє важливість їх вивчення, щоб запобігти виникненню в нотаріальній діяльності ситуацій, які могли б похитнути авторитет нотаріуса в суспільстві як незалежного радника, щоб моральні канони стали обов'язковими нормами поведінки кожного нотаріуса.

Тому 17 листопада 2007 року рішенням Конференції Української нотаріальної палати було прийнято та затверджено Кодекс професійної етики нотаріусів України. В основу Кодексу було покладено Етичний кодекс нотаріусів Європи та заповіді Міжнародного союзу нотаріату. Він покликаний сприяти сумлінному виконанню нотаріусами свого професійного обов'язку, розумінню нотаріальною спільнотою публічно-правового призначення та відповідального характеру нотаріальної діяльності, а, отже, і підвищенню авторитету нотаріату та репутації нотаріусів.

Наступним кроком було затвердження 14 березня 2013 року Наказом № 431/5 Міністерства юстиції України Правила професійної етики нотаріусів України, які визначають загальні стандарти професійної етики нотаріуса України, морально-етичні принципи нотаріуса при здійсненні нотаріальної діяльності та професійно-етичні правила поведінки у відносинах з колегами, Нотаріальною палатою України, державними органами, установами, організаціями, фізичними та юридичними особами.

Важливою умовою кваліфікованого здійснення нотаріусами своїх професійних обов'язків є усвідомлення та використання у своїй діяльності загальних моральних принципів. Моральні принципи об'єднують та систематизують всю моральну діяльність, виступають фактором стабільності, визначають головну лінію поведінки.

Насамперед нотаріус має глибоко усвідомлювати, що свою місію він виконує, будучи наділений високою

довірою суспільства і держави, а тому йому мають бути притаманні такі риси, як висока порядність, чесність, безкорисливість, об'єктивність, прагнення до самовдосконалення.

Характерною ознакою відданості нотаріуса своїй справі повинне бути загострене почуття справедливості. Це передусім означає небайдужість до проблем інших людей, оскільки, на відміну від інших фізичних осіб, нотаріус як правоохоронець та правозахисник спроможний активно й ефективно допомагати фізичним та юридичним особам в охороні та захисті їхніх прав та інтересів.

По-друге, специфічною рисою діяльності нотаріуса є повсякденне зіткнення з найрізноманітнішими життєвими ситуаціями, що вимагає знання психології, комунікативність, вміння розібратись у складних обставинах, дохідливо і переконливо роз'яснити суть та наслідки вчинюваних нотаріальних дій. З іншого боку, відповідальність посади нотаріуса містить у собі потенційну небезпеку професійної деградації, що виявляється в бюрократизмі, формалізмі, втраті самоконтролю, безвідповідального ставлення до справи, проявів грубості породжує серед фізичних осіб недоброзичливе ставлення, недовіру до нотаріусів взагалі.

Поведінка нотаріуса ж відіграє важливу роль, бо це стосується престижу та авторитету його професії [3, с. 260].

Стандарти професійної етики нотаріуса, включають в себе основні вимоги до такої особи: бути компетентним і старанним; захищати права та інтереси людини, суспільства і держави, дотримуючись букви і духу закону; сприяти ствердженню в суспільстві віри в закон і справедливість; завжди бути чесним, сумлінним, безкорисливим та неупередженим; не вчиняти у своїх інтересах та в інтересах інших осіб дій, які могли б поставити під сумнів неупередженість та незалежність нотаріальної діяльності, скомпрометувати нотаріуса і нотаріальну спільноту в громадській думці, завдати шкоди честі та гідності професії нотаріуса; не допускати дискримінації особи – учасника нотаріальної дії за расовою, етнічною, національною, посадовою, майновою, релігійною або іншою ознакою, а також посилатися на такі ознаки, що посягають на честь і гідність особи; підтримувати всі заходи, які можуть поліпшити якість або доступність професійних послуг у галузі нотаріальної діяльності; постійно підвищувати свій професійний рівень, юридичну та технічну компетентність, вивчати чинне законодавство і нотаріальну практику; уникати особистої участі в діяльності політичних партій і об'єднань, залучення до політичної діяльності, яке не дозволяє зберегти статус нейтральності, об'єктивності та незалежності професії нотаріуса; зберігати нотаріальну таємницю; забезпечувати у своїй діяльності високі критерії та вимоги культури спілкування, намагатися в будь-якій ситуації зберігати витримку і особисту гідність [4].

Професійна етика нотаріусів України ґрунтується на таких основних принципах:

1. Незалежність. Специфіка цілей і завдань нотаріату вимагає за необхідну умову належного здійснення нотаріальної діяльності, максимальної незалежності нотаріуса, свободи від будь-якого впливу чи тиску, неправомірного втручання у його діяльність. З метою дотримання цього принципу в своїй професійній діяльності нотаріус зобов'язаний протистояти будь-яким незаконним спробам посягання на його незалежність, бути мужнім і принциповим у виконанні своїх профе-

сійних обов'язків, відстоюванні професійних прав та їхньому ефективному використанні в інтересах учасників нотаріального процесу [5].

Нотаріус зобов'язаний не допускати у своїй професійній діяльності компромісів, які негативно вплинули б на його професійний імідж, ставлячи за мету отримання благ від керівництва, органів державної влади, третіх осіб або учасників нотаріального процесу, якщо такі компроміси суперечать вимогам закону і перешкоджають належному наданню правової допомоги. Нотаріус не повинен керуватися вказівками інших осіб стосовно змісту, форм, методів, послідовності та часу здійснення його професійних прав та обов'язків, якщо вони суперечать закону і його професійній уяві про оптимальний варіант виконання власних професійних дій [6].

2. Законність. У своїй професійній діяльності нотаріус зобов'язаний дотримуватися чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності, застосовувати всі свої знання і професійну майстерність для належного захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Нотаріус не може давати фізичним і юридичним особам поради, свідомо спрямовані на скоєння ними правопорушень, або іншим чином умисно сприяти їхньому скоєнню. Нотаріус у своїй професійній діяльності не має права вдаватися до засобів та методів, що суперечать чинному законодавству або Кодексу та правилам професійної етики нотаріусів України.

3. Об'єктивність та неупередженість. Нотаріус зобов'язаний здійснювати свою професійну діяльність відповідно до законодавства і принесеної присяги та бути неупередженим при вчиненні нотаріальних дій. Нотаріус зобов'язаний приймати рішення і вчиняти дії неупереджено: не допускати при виконанні своїх обов'язків надання переваг або створення умов для надання переваг будь-яким особам, групам осіб за ознакою статі, раси, національної приналежності, мови, походження, майнового і посадового положення, місця проживання і відношення до релігії, переконань, належності до громадських об'єднань, професійної приналежності та за іншими ознаками, а також будь-яким юридичним особам, якщо інше не передбачено чинним законодавством України. Нотаріус зобов'язаний не допускати можливості впливу особистих інтересів, інтересів зацікавлених осіб на виконання ним своїх обов'язків [5].

4. Перевага інтересів фізичних та юридичних осіб. У межах дотримання принципу законності нотаріус у своїй професійній діяльності зобов'язаний виходити з переваги інтересів фізичних та юридичних осіб перед своїми власними інтересами, інтересами колег, партнерів, співробітників [6, с. 243]. Нотаріус повинен поважати свободу фізичних та юридичних осіб щодо вчинення нотаріальних дій будь-яким іншим нотаріусом.

5. Конфіденційність. Розголошення відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, заборонено за будь-яких обставин, окрім випадків, встановлених Законом України «Про нотаріат». Дотримання принципу конфіденційності є необхідною і найважливішою передумовою довірчих відносин між нотаріусом та фізичними й юридичними особами. Збереження конфіденційності будь-якої інформації, отриманої нотаріусом від фізичних і юридичних осіб, а також про них або інших осіб у процесі здійснення нотаріальної діяльності є правом нотаріуса у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, та обов'язком – щодо фізичних та юридичних осіб і тих осіб, кого ця інформація стосується. Дія даного прин-

ципу не обмежена в часі. Конфіденційність певної інформації, що охороняється, може бути відмінена тільки особою, зацікавленою в її дотриманні (спадкоємцями чи правонаступниками юридичної особи), в письмовій або іншій зафіксованій формі [5].

Нотаріус не відповідає за порушення даного принципу у випадках допиту його у встановленому законом порядку, як свідка стосовно обставин, що виходять за межі предмета нотаріальної таємниці, визначеного чинним законодавством, хоча й охоплюється предметом конфіденційності інформації, передбаченим Кодексом. Нотаріус зобов'язаний забезпечити розуміння і дотримання принципу конфіденційності та таємниці нотаріальних дій його помічниками (консультантами державної нотаріальної контори). Нотаріус зобов'язаний забезпечити такі умови зберігання документів, що знаходяться в його архіві і містять конфіденційну інформацію, які виключають доступ до них сторонніх осіб, окрім випадків, передбачених законодавством.

6. Добросовісність. Зважаючи на суспільну значущість і складність професійних обов'язків нотаріуса, від нього вимагається високий рівень професійної підготовки, фундаментальне знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів нотаріальної діяльності. Нотаріус зобов'язаний надавати правову допомогу фізичним та юридичним особам компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їхнього застосування. Нотаріус має постійно працювати над вдосконаленням своїх знань і професійної майстерності, володіти достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві. Нотаріус повинен забезпечувати необхідний рівень компетентності своїх помічників (консультантів державної нотаріальної контори).

7. Чесність. У своїй професійній діяльності нотаріус повинен бути чесним і порядним; не вдаватися до омани, погрози, шантажу, підкупу, використання складних матеріальних чи особистих обставин інших осіб або інших протизаконних засобів для досягнення своїх професійних чи особистих цілей; поважати права, свободи, законні інтереси, честь, гідність, репутацію та почуття осіб, з якими він спілкується при здійсненні нотаріальної діяльності. [5]

8. Повага до професії. Усією своєю діяльністю і поведінкою нотаріус повинен стверджувати повагу до нотаріальної професії, її сутності і призначення, сприяти збереженню та підвищенню її престижу. Даного принципу необхідно дотримуватися в усіх сферах діяльності нотаріуса: професійній, громадській, публічній тощо. Нотаріус не повинен вчиняти дії, спрямовані на обмеження права особи, яка звернулася по вчинення нотаріальної дії, професійних прав нотаріуса, незалежності нотаріальної професії, підризи її престижу.

9. Культура поведінки. Дбаючи про престиж своєї професії, нотаріус мусить забезпечувати високий рівень культури поведінки, поводитися гідно, стримано, тактовно, зберігати самоконтроль і витримку, мати пристойний зовнішній вигляд.

Професійно-етичні правила поведінки нотаріуса, полягають в тому, що у відносинах з іншими нотаріусами та нотаріальною спільнотою нотаріус зобов'язаний:

1. Будувати свої стосунки на принципах взаємоповаги, довіри та професійної взаємодії, виявляти коректність і доброзичливість.

2. Ставитися до колег по юридичній професії з повагою, довірою та в душі доброзичливого співробітництва.

3. Підтримувати сприятливий морально-психологічний клімат у нотаріальній конторі та нотаріальному співтоваристві в цілому, уникати проявів шкідливих звичок і особливостей поведінки, які можуть образити людську гідність і негативно сприйматися оточенням.

4. Демонструвати чемність, вміння володіти собою та повагу до колег, сторін чи сторони правочину, не застосовувати ворожі, образливі слова та заяви при спілкуванні.

5. Бути ввічливим і тактовним, інформуючи своїх колег з питань, які можуть вплинути на їх роботу, потенційних професійних труднощів та інших проблем, що вимагають професійної солідарності.

6. Достовірно і оперативно відповідати на звернення та запити колег, що стосуються професійної діяльності.

7. Надавати допомогу і передавати професійний досвід молодим нотаріусам у межах корпоративної професійної солідарності й турботи про престиж професії та нотаріальної спільноти.

8. Вживати всіх можливих заходів щодо дотримання законодавства та морально-етичних принципів співробітниками нотаріальної контори.

Висновки. Своєю діяльністю та поведінкою нотаріус зобов'язаний сприяти підвищенню позитивної громадської думки про професію нотаріуса, брати участь у розвитку правових відносин у суспільстві та забезпечувати законність у цивільно-правових відносинах.

Діяльність нотаріуса вирізняється серед інших професій цілою низкою специфічних властивостей, зумовлених роллю, яку вони відіграють у житті суспільства. Охорона прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб є змістом повсякденної діяльності нотаріусів і разом з тим – їхнім професійним обов'язком. Саме висококваліфіковані нотаріуси, які мають високу правосвідомість, чітке розуміння своєї відповідальності, здатні ефективно впливати на зміцнення законності та правопорядку в державі. Необхідність виконання нотаріусами цих важливих завдань ставить перед ними особливо високі вимоги до особистих якостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біленчук П. Д., Сливка С. С. Правова деонтологія / За ред. акад. П. Д. Біленчука. – Київ : АТІКА, 1999. – 292 с.
2. Коваль Н. В. Введение в юридическую специальность (деонтологический аспект) : курс лекций. – Донецк : Центр подготовки абитуриентов, 2008. – 112 с.
3. Біленчук П. Д., Сливка С. С. Правова деонтологія / За ред. акад. П. Д. Біленчука. – Київ : АТІКА, 1999. – 292 с.
4. Про затвердження правил професійної етики нотаріусів України : Наказ Міністерства юстиції України № 431/5 від 14.03.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justice.km.ua>.
5. Кодекс професійної етики нотаріусів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.palata.notariat.org.ua/aboutunp/about/doc/133.html>.
6. Юридична деонтологія : навчальний посібник. – Київ. – 2007. – 140 с.
7. Нерсесянц В. С. Юриспруденция. Введение в курс общей теории права и государства. Для юридических вузов и факультетов. – М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА. – М., 1998. – 245 с.